

**СОЦІАЛЬНА САТИРА У ПОВІСТЯХ Е. Т. А. ГОФМАНА «ВОЛОДАР БЛІХ» ТА
«КРИХІТКА ЦАХЕС, НА ПРІЗВИСЬКО ЦИНОБЕР»**

Творчість Е. Т. А. Гофмана давно стала предметом інтересу літературознавців, методистів, навіть письменників. Більшість із них звертають особливу увагу на творчу манеру письменника, виділяють теми та проблеми, які лежать на поверхні. Цікавим, на нашу думку, є оповідання німецької письменниці Анна Зегерс «Зустріч у дорозі», де вона представляє уявну розмову у празькому кафе Е. Т. А. Гофмана, Миколи Гоголя, Франца Кафки – письменників різних країн, як жили за різних часів і реально ніяк не могли зустрітися. Проте, вважає авторка, їх об'єднує той факт, що вони вводять до своїх творів фантастику. Соціальна сатира ж Е. Т. А. Гофмана майже залишається за увагою дослідників, особливо у таких значних творах, як повісті «Володар бліх» та «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер».

Повість «Володар бліх» Гофман закінчив навесні 1822 року незадовго до смерті. Сам автор назвав її чудесною історією про майстра-блоху. Цей твір приніс письменнику багато неприємностей, адже рукопис повісті було конфісковано, а Гофмана звинуватили у порушенні відповідної вірності начальству, розголошенні судової таємниці, публічному, грубому дискредитуванні державного чиновника. Письменник так глибоко переживав ці події, що, вважають дослідники, і стало однією із причин його ранньої смерті.

У цій повісті Гофман ставить питання про державний устрій і долю людини у суспільстві у романтичному та сатиричному аспектах. Романтик представляє своє уявлення про ідеальну державу, яка є у народу бліх. Тут немає поняття «король», адже, підкреслює майстер-блоха, «панує республіканський лад» [1, с. 271]. Народом керує сенат, який складається із великої кількості членів, «щоб легше було рахувати голоси» [1, с. 271], а той, хто його очолює, називається майстром, «бо він повинен досягти майстерності у всіх галузях життя» [1, с. 271]. Цьому народу притаманне «непереборне волелюбство» [1, с. 271], а тому керувати ним дуже важко.

Ідеальна держава, де панує свобода, а князь Деметрій так володував, що «ніхто не відчував його влади і всі були тим дуже задоволені» [2, с. 153], Гофман зобразив також у повісті «Малюк Цахес, на прізвисько Цинобер», написаній у 1819 році, що свідчить про інтерес письменника до питань соціального устрою. У країні, де володарював князь Деметрій, не було міст, а тільки невеличкі села та поодинокі замки, і тому вона була схожою на прекрасний сад, «де мешканці немовби гуляли задля своєї втіхи, не відаючи тяжких життєвих турбот» [2, с. 153]. Такі щасливі веселі люди, які вірили у дива, були, на думку Гофмана, гарними громадянами.

Сатиричне зображення тоталітарної держави присутнє у цих названих творах, причому письменник висміює так зване введення культури у життя громадян, що фактично призводить до утвердження основ поліційної держави. Так, у повісті «Малюк Цахес» молодий князь Пафнутій і його міністр Андрес головною умовою втілення просвіти вважали необхідність «вигнати з країни всіх людей небезпечних настроїв» [2, с. 154], тобто фей, які вище за все цінували свободу. І тепер «поліція вдиралася до палаців фей, конісковувала їхнє майно, а самих їх заарештовувала» [2, с. 156]. Просвіта тут розуміється не як ідеали Просвітительства, пам'ять про які ще була живою на той час, а обмеження свободи, підкорення всього жорстоким правилам «розважності» – поліційному режиму.

Майстер блоха із другої названої повісті розповідає, що Левенгук почав «з варварською жорстокістю прищеплювати так звану культуру, що невдовзі позбавила... останньої волі і останніх життєвих радощів» [1, с. 273]. З іронією говорить Гофман про те, що ці «культурні начала» мають тільки зовнішні вияви «щось зробити» або «щось собою представляти», тобто «зробитися державними людьми». Так з'явилися ремісники, «що працювали тільки для утримання непотрібної, шкідливої розкоші» [1, с. 274].

Один епізод із цього твору на вимогу цензури було вилучено із тексту, всього вісім сторінок, які було надруковано тільки у 1906 році дослідником Георгом Еллінгером. Він представляє собою розповідь про слідство та поведінку таємного радника Кнарпанті, якого автор з іронією називає не інакше як «високомудрим», а його поведінку – «мудрою та розважною». Саме цей сатиричний епізод зоображує життя в державі, де питання свободи особистості є відкритим. Саме тому Перігрінуса Тиса було заарештовано та відправлено до в'язниці за тяжкий злочин, хоча той не має «навіть... ані найменшого уявлення, в чому він полягає» [1, с. 283].

Причиною цього стали підступи таємного радника Кнарпані, у прізвищі якого виразно поєднуються два німецьких слова: Knarr – торохкотіння та Pantier – пантера. Він втратив милість князя і бажає за будь-яку ціну її повернути. І чутка про зникнення вельможної дами виявилася дуже вчасною для нього. Кнарпанті починає слідство, висловлюючи такі ідеї: «важливо перш за все знайти злочинця, а зроблений злочин уже й сам знайдеться» [1, с. 289]; «тільки поверховий, легковажний суддя, якщо навіть головне звинувачення не доведе через упертість звинуваченого, не може повести допит так, щоб не знайти у звинуваченого хоч якоїсь плями, достатньої для його арешту» [1, с. 289]. Проглядаючи папери Перігрінуса, Кнарпанті виділив із контексту потрібні йому слова і прагнув на цій основі довести, що той і є злочинцем. А коли йому спробували показати, що у акті звинувачення не вистачає складу злочину, то таємний радник відповів, що йому плювати на злочин, лише б мати у руках склад, яким і був сам Перігрінус Тис.

Під час допиту «проникливий» Кнарпанті прагнув довідатися, про що думав Тис, адже, вважав таємний радник, «думання уже само собою небезпечна операція, а в небезпечних людей воно ще небезпечніше» [1, с. 305]. А все, що не було занотовано у щоденнику, впевнений Кнарпанті, «могло мати багато ще більш підозрілих речей» [1, с. 305]. Своє завдання він бачить у тому, щоб представити Тиса у двозначному світлі, і тоді люди будуть настроєні проти нього, адже він «думав» (виділено в тексті. – В. М.). А головний принцип, якого він дотримується, – «Слава вмінню кидати чорну тінь на найневинніші речі!» [1, с. 306].

На щастя Перігрінуса Тиса, звинувачення проти нього було спростовано, Кнарпанті з ганьбою вигнали з міста. Цей карикатурний образ та епізод очевидно є соціальною сатирою, і тут можна згадати романи Ф.Кафки «Процес» та «Замок», де показана абсолютна влада і повна відсутність прав людини перед державою.

У цих творах наявні характерні риси творчої манери Гофмана. Герої живуть у фантастичному та реальному світах, які тісно між собою пов'язані. Вони поділяються на ентузіастів та філістерів. Ентузіасти або люди мистецтва знаходяться у фантастичному світі та його розуміють. Філістери ж не бачать и не бажають бачити навкруги нічого такого, що виходить за рамки їхніх часто примітивних егоїстичних інтересів. С. Цвейг у статті «Неземний світ» говорить про те, що фантастичний світ у творах Гофмана – це спроба піти від сірого повсякдення. Світ письменника, вважає автор, «складається із сірих напівтонів, і відчуті їх можуть лише ті, хто відчуває літературу як музику» [3, с. 7]. Критик бачить у творах Гофмана три кольори: «червоний – колір крові, жовтий – колір жовчі, чорний – колір

жаху» [3, с. 8]. «Фантастичне начало, – вважає Ю. Янковський, – у Гофмана ніде не самодостатнє, ніде не підносить само себе» [4, с. 11].

Ще Гейне звернув увагу на сатиричну спрямованість творів письменника, який висміював вади сучасної йому Німеччини. Майже через два століття після створення названих повістей можна впевнено стверджувати, що його соціальна сатира є загальнолюдською і те, що виглядало тоді фантастичним, на жаль, стало реальністю у наступних століттях та різних країнах.

Список літератури

1. Гофман Е. Т. А. Володар бліх / Е.Т.А. Гофман // Золотий горнець. Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1976. – С. 233–360.
2. Гофман Е.Т.А. Малюк Цахес, на прізвисько Цинобер / Е. Т. А. Гофман // Золотий горнець. Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1976. – С. 145–231.
3. Цвейг С. Неземной мир / С. Цвейг // Зарубіжна література – 1997. – 7. – С. 7–8.
4. Янковський Юрій. Ернст Теодор Амадей Гофман / Юрій Янковський // Ернст Теодор Амадей Гофман. Золотий горнець. Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1976. – С. 5–18.

Мілованова, В.В. Соціальна сатира у повістях Е.Т.А. Гофмана "Володар бліх" та "Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер" [Текст] / В.В. Мілованова // Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірник наукових праць / Ред.кол.: Л.В. Біденко, О.М. Волкова, С.І. Дегтярьов; Упоряд. Л.Д. Біденко. - Суми : СумДУ, 2015. - Вип.2. - С. 109-113.